

moárjából sejthetjük meg.⁶ A mallorcaiak nem tudták, mihez kezdenek Sanddal és útitársaival. A nő egyedülálló volt, könyveket írt, nadrágot hordott, szivarozott, és – minő borzalom – férfiként, George Sandként írta alá a nevét! Ráadásul két, hosszú hajú fiú és egy hozzá hasonlóan nadrágba öltöztetett kislány kísérte. Tempomba nem jártak, vagyis a tevékenységük minden bizonnyal a jó erkölcsbe ütközött. Sand kilátástalan helyzetében Pierre-Hippolyte Flury palmaí francia konzulhoz fordult,⁷ akinek révén fogadta őket egy bizonyos Señor Gómez, a Palma határában álló Establiments egyik festői szépségű villájának tulajdonosa. A rezidencia neve, So'n Vent, katalánul annyit tett: „Szelek Háza”. Gyér bútorozottságú épület volt, és a mallorcai házakhoz hasonlóan üvegezetlen ablakok nyíltak belőle mindenfelé, hogy a balzsamos levegő minél szabadabban áramolhasson a szobáiban. Rendes kandalló sem volt benne, de mindegyik szobában külön parázstartót helyeztek el arra az esetre, ha tüzet kellene gyújtani. Az új szállással Sand és Chopin is meg volt elégedve, és november 15-én be is költöztek. Chopin még aznap ujjongva számolt be Fontánának a fejleményekről:

Palmában vagyok, pálmák, cédrusok, kaktuszok, olajfák, narancsfák, citromfák, aloék, fügefák, gránátalmafák stb. között. Van itt minden, amit csak a Jardin des Plantes kemencéiben [értsd: üvegházaiban] látni. Az ég, mint a türkiz, a tenger, mint a lazúr, a hegyek, mint a smaragd, a levegő, mint a mennyország. Ragyog a nap, mindenki nyári ruhában jár, meleg van; éjjel órák hosszat szól a gitár és az ének. A hatalmas erkélyeken szőlőlugasok; mór falak. Minden Afrika felé néz, mint a város. Egyszóval: gyöngyéletünk van. Szeress.⁸

Sand azonmód nekiült az írásnak, Chopin pedig Maurice-szal hosszú sétákat tett a környéken. A testmozgás jót tett neki, és az egészsége oly mértékben feljavult, hogy Sand ódára ragadtatta magát a sziget kellemét illetően, mondván: „Az ígéret földje ez [...], fe-

6 GVM, 54–55. Lásd még CHS, 110–112.

7 A szakirodalomban sokszor felbukkan a téves „Fleury” írásmód.

8 CFC, 2. köt., 265–266.; KFC, 1. köt., 327–328.

lülmúlja minden álmomat.”⁹ Lelkesedése azonban elhamarkodottnak bizonyult. A paradicsomi állapotok rövidesen átadták helyüket a purgatóriumnak. Amikor Chopin hazafelé tartott egyik sétájáról, eleredt az eső, és a férfi hörghurutot kapott. A villa is kihűlt, és hirtelen fenyegetővé váltak az üvegtelen ablakok, illetve a parázstartó üstök, ugyanis több pernye, mint hó jött ki belőlük. A füsttől Chopin légzőszervei szinte felmondták a szolgálatot, így Sandnak külön e célból kandallót kellett építtetnie, hogy a fűtés ne járjon együtt fulladással. Nemsokára rendszeressé váltak a hideg, özönvízszerű téli esők, és a falak teljesen átnyirkosodtak. Chopin súlyosan megbetegedett, feltartóztathatatlan köhögőrohamai voltak, vért köpött. Sand orvost hívatott, ám egy helyett meglepetésre három doktor jött el. Chopin az alábbi fanyar leírását adta ennek a kevésbé fel-emelő szakértői konzíliumnak.

Kutya beteg voltam az elmúlt két hétben; a 18 fokos meleg, a rózsák, narancsok, pálmák és fügefák ellenére sikerült megfáznom. [Eljött] a sziget 3 leghíresebb orvosa: az egyik szagolta, amit köpök, a másik megkopogtatott, hogy honnan köpök, a harmadik megfogdosott, és hallgatta, hogyan köpök. Az egyik azt mondta, megdöglöttem, a másik, hogy döglödöm, a harmadik – hogy meg fogok dögleni. Én meg úgy vagyok ma, mint rendszeren [...]. Alig tudtam őket visszatartani attól, hogy ne vágjanak rajtam eret, ne rakjanak rám hólyaghúzó tapasz vagy tisztító gézt a bőröm alá.¹⁰

Sand magán kívül volt, hallván az orvosok diagnózisát: tuberkulózis, amit a trió rögvést jelentett is a hatóságoknak. A bejelentési kötelezettséget persze a spanyol törvények írták elő, de a dolog kellemetlen következményekhez vezetett. Señor Gómez követelte, hogy vendégei haladéktalanul hagyják el a villát, minden ágyneműt égessenek el, a falakat meszeljék újra, a bútorokat semmisítsék meg – majd mindezekért benyújtotta a számlát. Miután Palmában

9 CGS, IV. köt., 522.

10 CFC, 2. köt., 274.; KFC, 1. köt., 330.

hamar híre ment Chopin állapotának, a kis csapatot mindenféle ügy kezelték, mint a leprásokat. A boltban a létfontosságú élelmiszerekkel sem szolgálták ki Sandot, gyermekeit megdobálták az utcán. Ezzel betelt a pohár: távozniuk kellett.

Egy vagy két héttel korábban, amikor egyik első felfedezőújtjára indult a sziget belsejébe, Sand egy Valldemossa nevű faluban rábukkant egy elhagyott kartauzi kolostorra. A 14. századi remetelakot nemrég vették állami tulajdonba, és hajdani celláit most a helyhatóság adta bérbe az itt megszállni kívánóknak. Sand nevetségesen alacsony áron, évi harmincöt frankért lefoglalta az egyik, három helyiségből álló egységet – ekkor még csak abban a hiszemben, hogy egyszer-egyszer a kolostor magányába menekülve folytathatja az írást. Most azonban Valldemossa lett az utolsó mentsvár. Chopin és Sand kordéra rakta minden ingóságát, és egy kocsis segítségével nekiindult a tizenhét kilométeres útnak a kolostor felé. December 15-e volt. Valldemossában még ötvenkilenc napig maradtak ezután.

III

Valldemossa kolostora mintegy háromszáz méterrel a tengerszint felett magaslik ki egy meredek domb oldalából. Megközelítése akkoriban – utak híján – finoman szólva nehézkes volt. „Itt patakok építik és földcsuszamlások javítják az utakat” – írta Chopin gúnyosan. – „Ma egy hely nem járható, mert felszántották, holnap csak az öszvérek gázolhatnak át rajta, hát hogy is lennének itt kocsik?!”¹¹ Mégis, miután birtokba vették nem mindennapi hajlékukat, Chopin és Sandot hatalmába kerítette a környező vidék fenséges panorámája. Sand kijelentette, hogy a látottak elsöprő hatással vannak a szemlélőre, „mert nem hagynak semmi kívánni vagy képzelni való. Mindent, amit a költő és a festő megálmodhat, a természet itt

11 CFC, 2. köt., 283.; KFC, 1. köt., 333. A spanyol utazó, José de Vargas Ponce ennél drámaibb szófordulatokat alkalmazott, Mallorca úthálózatáról írván: „Amit útnak neveznek, az áthatolhatatlan szakadékok füzére, és a szerencsétlen utazóra, aki Palmából a Galatzo-hegy felé halad, minden lépésénél a halál leselkedik...” PDM, 38.

megteremtette.¹² Lakhelyük három egybenálló cellából állt, egyszerű bútorzatát tábori priccsek, ódon asztalok, kosárszékek alkották, a vályogpadlóra kákagyékényt terítettek. Sand egy falubeli nőt, María Antoniát fogadta fel, hogy segédkezzen a főzésben és takarításban. Egy fiatal lány, Catalina szobalányként szolgálta őket. María Antonia a szomszédba költözött, az ő hálólhelyisége lett egyúttal az egész család konyhája is. Sand szerint a nő enyves kezűnek bizonyult, és nagy sajnálatára néhány régi ruháját is meglovasította, az éléskamra legjavával egyetemben. De akadtak ennél nagyobb bajok is. María Antoniának sok cimborája volt a faluban, és valahányszor meg lehetett ünnepelni valamit, a saját cellájában fogadta őket. Egy ízben zajos menyegzői dínomdánomot szervezett egy helybéli paraszt, Rafael Torres és ifjú arája tiszteletére. A vendégsereg evett-ivott, egész éjjel *jotát* és *fandangót* táncolt, és a mulatságot kasztanyetták, egy hegedű és egy hamis mandolin „zenekara” kísérte. Sand hiába reklamált, hogy a szomszédban kínlódó fekvőbetegnek csendre és nyugalomra lenne szüksége, mit volt mit tenni, kénytelenek voltak magukra erőltetni a *mucha calmát*. A helyi csendőrség nemhogy nem segített, de talán még a mulatozásba is betársult volna. Más bosszúságok is adódtak. Szent Antal napján hátborzongató fáklós körmenet haladt végig a kolostor komor folyosóin, María Antonia cellájának irányába.¹³ A kántálás és a kasztanyetták csattogása úgy megijesztette, hogy kinyitotta a szomszéd cella ajtaját („tömrőlgyfából készült kettős ajtó védelmezett minket”), magasba emelte a lámpását, és megpillantott egy rettentő Lucifert, akinek rémisztő fekete öltözetét ördögszarvak tetézték, arcát pedig vérvörösre mázolták. Körülötte csatlósai lihegték – madárfejű, lófarkas

12 SHM, 99.

13 Sand tévedett, amikor húshagyókeddi ünnepelésről beszélt – bizonyára a falusiak tiritarka öltözéke zavarta össze. Remete Szent Antal napja január 17-re esik, és az egyik legvidámabb vallási ünnep Mallorcán. Aznap kereste fel Chopint honfitársa, Karol Dembowski. A vendég régóta utazgatott már Spanyolországban és Portugáliában, és a polgárháborúról készülő könyvében futólag a Chopinnel és Sanddal való találkozásáról is beszámolt. DDEP, 300. Az epizódot Georges Lubin is bővebben tárgyalta. CGS, IV. köt., 559.



A valldemossai kolostor. Maurice Sand akvarellje (1839)

ördögfiókák, fehérbe és rózsaszínbe öltözött szúzi pásztorlánykák. Sand „rút maszkabálként” írta le a bizarr jelenetet, melynek barbársága méltatlan egy egyházi ünnephez. Megkönnyebbült, amikor „Belzebúb király” spanyol nyelven szólott hozzá, és némileg illúzióromboló módon, Jaime Prohens ügyvéd úrként mutatkozott be.¹⁴

Chopin a kamráját roppant boltozatú, égbeszökő, függőleges kopersóként jellemezte. A kép próféta. Azon a télen napokig szakadatlanul zuhogott az eső. Éjszakánként a kis csapat a kályha köré gyűlt, és a nap eseményeinek elsorolásával próbálta felvidítani a hangulatot. Sárban caplató kirándulás a környéken, véletlen találkozás a falubeliekkel, a szokatlan növény- és állatvilág újonnan felfedezett érdekességei vagy épp a Maurice által aznap készített képek megtekintésének kiváltsága lehetett műsoron.¹⁵ Mindeközben süvített a szél a közeli szurdok felől, és kíméletlen eső verte az

14 SHM, 112.

15 A rajzok egy része dokumentumértékre tett szert, és központi helyre került a Chopin-ikonográfiában.

ablaktáblákat. Amikor az égszakadás enyhült, néha sűrű köd ereszkedett a hegyoldalra, téli párafátyolba vonva a kolostort. A homály fölött sasok és keselyűk köröztek, és időről időre lecsaptak, elragadva a Sand ablaka előtt álló gránátalmafa ágain pihegő verebeket.

Chopin számára a közeg primitív volt és halálosan fenyegető. December közepére az egészsége olyannyira leromlott, hogy Sandnak Palmából kellett orvost hoznia. Ekkor tudatosult benne elemi erővel, hogy milyen bajba sodorta Chopint, amikor erőltette a mallorcai utazást, és a büntudat „ólomként nehezedett” a szívére.¹⁶ Amikor a doktor tuberkulózist állapított meg, Sand azzal vádolta, hogy téved. Ő maga – minden orvosi előképzettség vagy tudás nélkül – váltig állította, hogy valójában gégesorvadásról van szó. Sőt, arra ragadtatta magát, hogy kijelentse, Chopin „semmivel se tüdőbajosabb” nála. Sand csökönységét efféle ügyekben mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy még Chopin 1849-ben bekövetkezett halála után hat évvel, az *Egy tél Mallorcán* második, 1855-ös kiadásából sem húzta ki ezt a szövegrészt, holott minden beszámoló a tuberkulózist jelölte meg halálokként.¹⁷ Makacsul kitartott amellett, hogy Chopin valamilyen gégefertőzéstől szenvedett. Chopin eleinte ódzkodott az orvos által előírt kezeléstől, ami érvágásból, koplalásból és tejes étrendből állt össze. Sandot figyelmeztették: ha Chopinen nem vágnak eret, meghal. A nőnek azonban egy belső hang azt súgta, hogy *abba* hal bele, ha kivéreztetik, és ezért nem adott engedélyt a beavatkozásra.

Egy ideig koplalással próbálkoztak, de Chopin nem bírta, és felhagyott vele. A tejes étrendet ugyanakkor megpróbálta betartani, aminek lett néhány mókás következménye. A hegyekben nem volt tehén, így Sand nem kis nehézségek árán kecsketejet szerzett be, ám a korszókat a „kézbesítő” gyerekek útközben megdézsmálták. Csak az volt a furcsa, hogy a kolostorba megérkező edényekben mindig több folyadék volt, mint amikor elhagyták a falut. Sand

16 SHM, 149.

17 A nevezett műben Sand kurtán elintézi Chopin állapotának rohamos romlását: „Mintha a halál lebegett volna a fejünk fölött, hogy elragadja egyikünket, és egyedül mi tagadhattuk meg tőle a zsákmányt.” SHM, 148–149.

elhatározta, utánajár ezeknek a „vallásos jelenségeknek”, így vásárolt egy kecskét, hogy María Antonia naponta fejhessen. Ehhez a táplálékforráshoz aztán hozzátették egy hosszú szőrű birka tejét is, amelyet a kecske mellé szereztek, hogy ne unatkozzon. Amikor ez a folyadékforrás is kezdett kiapadni, a gyanú újfent María Antoniára terelődött, és ettől fogva az állatokat elzárták a nőtől.

Chopin zongorája továbbra sem jött meg, így nem tudott komponálni. Pleyellel közölte: „Zenével álmodom, de nem tudom művelni – mert itt nincsenek zongorák... ilyen tekintetben ez egy vad világ.”¹⁸ Még mielőtt elköltöztek Palmából, így panaszzkodott Fontanának:

Csak ma kaptam meg a hírt, hogy december 1-jén Marseilleben felrakták a zongorát egy kereskedőhajóra. 14 napig utazott a levél Marseille-ből. Remélem, a zongora átvészeli a telet a kikötőben vagy a horgonyon (mert itt ki nem mozdulnának az emberek, ha esik), és csak elutazóban fogom megkapni, aminek nagyon fogok örülni, mert az 500 frankos vámon kívül még nekem lesz szerencsém visszavinni. – Közben a kézirataim alszanak, én aludni nem tudok, csak köhögök, már régóta tele vagyok rakva tapasztokkal, várom a tavaszt vagy valami mást... Palma, 1838. december 14.¹⁹

December végén Chopin nemcsak arról értesült, hogy a Pleyel pianínó elhagyta Marseille-t, hanem hogy több mint egy álló hete vesztegelt a palmai vámházban arra várva, hogy valaki kifizesse a behozatali vámot (a hivatal „egy rakás aranyat kér ezért a ruszyságért”²⁰). A hangszer végül továbbmehetett, felvonszolták a hegyen Valldemossáig, és beállították Chopin cellájába. A pianínó hatására a művész új élettel telt el. Mindaddig egy gyatra helyi zongorával kellett beérnie, amely Sand szavai szerint több gyötrelmet okozott neki, mint megelégedést, ráadásul ottmaradt Palmában. Hamar elvégezte az utolsó simításokat a *Huszonnégy prelűdön*, és január 22-én már elküldte a kéziratot Fontanának, arra kérve barátját, hogy tisz-

18 CFC, 2. köt., 271.

19 CFC, 2. köt., 278.; KFC, 1. köt., 332.

20 CFC, 2. köt., 285.; KFC, 1. köt., 333.

tázza le és továbbítsa Pleyelnek, aki korábban tisztes summát, két-ezer frankot ígért a teljes sorozatért. Az előszerződés feltételei azonban hamarosan összekuszálódtak, amint azt mindjárt látni fogjuk.

IV

A *Prelúdók* csodálatos miniatűrök, melyek közül a legrövidebb alig negyven másodpercig, a leghosszabb viszont körülbelül öt percig tart. Egyik-másik úgy üt, akár egy aforizma. Leginkább afféle felkiáltásokhoz vagy drámai kiszólásokhoz hasonlíthatjuk őket. Az örömtől a bánatig mindenféle érzelmet leképeznek, napsütés és árnyék váltakozik bennük. Habár külön is játszhatók, és játsszák is így őket, a legszebb arcukat összefüggő sorozatként mutatják. Chopin is egyértelműen ilyenek szánta őket, hiszen a *Huszonnégy prelúd* a kvintkör összes dúr és moll hangnemén végighaladva teljes ciklust alkot – minden páros sorszámú darab az azt megelőző párhuzamos molljában csendül fel –, márpedig ez a vonás elhomályosul, ha mazsolázva válogatunk a sok kis gyöngyszem közül.

- | | | | |
|-----------|---------------|--------------|-------------|
| 1. C-dúr | 7. A-dúr | 13. Fisz-dúr | 19. Esz-dúr |
| 2. a-moll | 8. fisz-moll | 14. esz-moll | 20. c-moll |
| 3. G-dúr | 9. E-dúr | 15. Desz-dúr | 21. B-dúr |
| 4. e-moll | 10. cisz-moll | 16. b-moll | 22. g-moll |
| 5. D-dúr | 11. H-dúr | 17. Asz-dúr | 23. F-dúr |
| 6. h-moll | 12. gisz-moll | 18. f-moll | 24. d-moll |

Volt olyan prelúd, amely már Párizsban elkészült, és Chopin készülő műveinek mappájában hozta őket magával Mallorcára. Mások még kezdeményes formában léteztek csak, megannyi vázlat gyanánt, amelyeket jócskán ki kellett még dolgozni, mielőtt Chopin megelégedett volna velük. A maradék (legalább négy darab) teljes egészében a szigeten készült.²¹ Pleyel, akinek Chopin dedikálni akarta a

21 A kutatások rendre elakadnak, ha a *Prelúdók* pontos időrendjét próbálják megállapítani vagy értelmezni. Bizonyosan tudjuk, hogy az A-dúr darab már 1836-ban kész lett, ugyanis azt Chopin ekkor másolta be Delfina Potocka emlékkönyvébe. Hasonlóan az *Asz-dúr prelúd*

sorozatot, már ötszáz frank előleget is küldött, így a zeneszerző a lehető leghamarabb igyekezett elkészülni a *Huszonnégy prelúddel*.

Amikor Sand elrendezgette az emlékiratait, hogy saját szemszögéből tárja a nagyközönség elé a Valldemossában szerzett tapasztalatait, Chopint „kiállhatatlan betegnek” nevezte.²² Regényíró énjét a tekintetben sem tudta kordában tartani, hogy ne ossza meg Chopin búskomorságának és szorongásainak egyes, rémtörténetbe illő részleteit. Sand és gyermekei imádtak éjnek idején felfedezőútra indulni az elhagyott kolostor folyosóin, bejárták a sötét és csendes kerengőket, ahová csak a holdfény vagy a kezükben tartott pislagyertya lángja vetett némi fényt. Számukra mindez kaland volt. Chopin szemében ugyanezeket a folyosókat fantomok és rémek népesítették be – írja Sand. Nemesyszer előfordult, hogy amikor gyermekeivel tíz felé visszatért esti portyáiról, Chopint halálra válva találta: a billentyűknél ült, „holtsápadt volt, a szeme rémületet tükrözött, a haja valósággal égnek állt”. Aztán amikor végre magához tért, és megismerte őket, eljátszotta nekik épp elkészült kompozícióit – „jobban mondva [a] szörnyű, szívet tépő eszme-futtatásokat, melyek szinte tudta nélkül kerítették hatalmukba a lelkét ezen a magányos, szomorú és riasztó órán”.²³ E sorok olvastán ne feledjük, hogy több mint tizenöt évvel a bennük leírt eseményeket követően vetették papírra őket, amikor Chopin már halott volt, és nem adhatott sem cáfolatot, sem megerősítést. Sand még messzebb megy, amikor a *Prelúdók* genezisének leírására tesz kísérletet. Eközben leír egy incidenst, amely mára a szakirodalom minden rétegébe bekerült. Közli velünk, hogy Maurice-szal egy ízben Palmába ment bevásárolni. Aznap özönvízszerű esőzésre került sor, és a sziklák közti út helyén sebes vizű patak ömlött végig. A kocsisuk egy pon-

is legkésőbb 1837-re elkészült – ebben az évben kérte meg a szerző Fontanát, hogy másolja le, majd továbbította a tisztázatot Léon de Perthuis grófnak, Lajos Fülöp király bizalmasának. Maurice Brown *Indexe* négy *Prelúdról* tételezi fel, hogy teljes egészében Mallorcán született: a no. 2-es a-moll, a no. 4-es e-moll, a no. 10-es cisz-moll és a no. 21-es B-dúr darabról. Lásd BCI, no. 107 és 123.

22 SHV, 2. köt., 419–420.; SÉT, 282.

23 SHV, 2. köt., 419.; SÉT, 282.

ton visszafordult, ők pedig sötétedés után, bőrig ázva, lábbelijüket vesztve értek vissza a kolostorba. Chopint a végső kétségbeesés állapotában találták: biztos volt benne, hogy életüket veszítették az úton. Képzelt kísértetek szállták meg az elméjét, a zongoránál ült, egy tóban látta önmagát, „megfulladva, súlyos, jeges vízcseppek hullottak ütemesen a mellére”. Így született – állítja Sand – a világ-hírű „*Esőcsepp*” *prelúd.* „Aznap esti szerzeményébe tehát bekerültek a kartauzi kolostor tetőzetén visszhangzó esőcseppek, de ezek az ő képzeletében és a melódiájában könnycseppekként hullottak az égből a szívére.”²⁴



A repetált *asz*-ok (melyeket Sand esőcseppeknek hallott) a darab középrészében enharmonikusan *gisz*-szé változnak, és komor, vészjósló karaktert öltenek magukra.



Amikor Sand felhívta Chopin figyelmét, hogy aggodalmában öntudatlanul a tetőn kopogó esőcseppek hangját is beleágyazta a zenébe, amit a nő „utánzó harmóniának” nevezett, Chopin tiltakozott a naiv elgondolás ellen, miszerint a hangjegyek a természet hangjait másolták volna.²⁵ Sajnos rendre Sand beszámolóját szajkózza minden műsorfüzet – nem pedig Chopin egyértelmű cáfolatát.

24 SHV, 2. köt., 421.; SÉT, 283.

25 SHV, 2. köt., 421.; SÉT, 283. Sand lírai angol fordítója, Robert Graves, aki több mint fél évszázadig élt Mallorca szigetén, különvéleményt közölt egy lábjegyzetben: „Erről bebizonyosodott, hogy lehetetlen” –

Liszt egész életében úgy gondolta, hogy az „Esőcsepp” alcímet inkább a *fisz-moll prelúdhöz* kellene társítani. E véleménye máig homályos, és nem nyerte el a Chopin-kutatók egyetértését. Ehelyett az utókor képzeletében Sand érzékletes leírása vert gyökeret a valldemossai hegycsúcsok egén köröző, prédára leső sasokról és keselyűkről. Chopin, mint általában, ezúttal is hallgat – pontosabban hagyja, hogy a zene beszéljen.



A *Prelúdhöz* legfelszínesebb tárgyalása sem hagyhatja külön említés nélkül a sorozat második, a-moll darabját, amely az egyik legvigasztalanabb kompozíció Chopin egész életművében. Ez a rövid, huszonhárom ütemes sóhaj „rossz” hangnemben, e-mollban kezdődik, majd lassan vonul át G-dúron és D-dúron, hogy a végzet kietlen hangnemében, a-mollban állapodjon meg. Mindeközben a bal kéz kísérszólamában a Chopinnél előforduló legcsikorgóbb diszszonanciák követik egymást. Ha a legcsekélyebb hitelt adhatjuk annak, hogy a zene az elme életének közvetlen kifejezése, hát ez a prelúd tökéletesen leképezi azt a sötét lelkiállapotot, amelybe Chopin időnként belesüppedt a valldemossai kolostor „koporsócellájában”.



Ha egészségesebb – és a valósághoz Sand leírásánál közelebb álló – képet szeretnénk alkotni Chopin ekkori lélektani helyzetéről, elég beleolvasnunk a férfi levelezésébe. Ebben egy szó sem esik

fogalmazott. A kolostor struktúrája miatt a nő egyszerűen nem hallgatott egyebet, mint „a tetőről a kertbe hulló esőcseppek” nesztét. SHM, 171.

fantomokról és rémekről, de esőcseppekről sem, ami azt illeti. Chopin sokkal inkább foglalkoztatták világi, mint sátáni problémák. A Pleyellel a *Prelűdök*re kötött pénzügyi egyezség kezdett megfenekezni, ami nem kis bosszúságot okozott neki. A dolog háttérben az állt, hogy Chopinnek gondot okozott fedeznie a mallorcai költségek ráeső részét. Párizsból való távozása előtt egy nappal felvett ezer frank kölcsönt a bankár Auguste Léótól, hogy fedezze az utazással járó kiadásokat, ám Léo most – Fontana útján – követelte az összeg törlesztését. Chopin ennek csak úgy tehetett eleget, ha a Pleyeltől a *Prelűdök*ért ígért pénz folyósítását átirányítja Léóhoz, Pleyel azonban vonakodott emelni a Chopinnek korábban elküldött előleg összegén, főleg mivel a pianínó számlája sem volt még kiegyenlítve. Chopin erre olyan tervvel állt elő, amely legjobb indulattal is machiavelliánusnak mondható – ráadásul saját érdekeinek érvényesítése végett ismét szegény Fontanát használta fel közvetítő gyanánt: utasította, hogy amennyiben Pleyel tovább halogatja a fizetést, az ő megkerülésével ajánlja fel a *Prelűdök*et más zene-műkiadóknak, így például Németországban Heinrich Probstnak (a Breitkopf & Härtel párizsi ügynökének), Franciaországban Maurice Schlesingernek, Angliában pedig Christian Wesselnek. Hogy ajánlatát még vonzóbbá tegye Schlesinger előtt, további kéziratokat is kilátásba helyezett, köztük a második *Balladával* és az op. 40-es *Két polonézzel*. Chopin valósággal tombolt a Pleyel, Léo és Schlesinger háromszögében kibontakozó anyagi zűrzavar miatt, aminek néhány antiszemita kirohanás lett az eredménye. „Leo, az a zsidó! [...] írok egy rövid, nyílt köszönőlevelet a zsidónak, hasson csak a velejéig, vagy amijébe csak akarod. Micsoda róka!” Majd Schlesingerre és Probstra célozva így folytatta: „Most [Mallorcán] az összes *tetű* kevésbé csíp.”²⁶ Két hónappal később még mindig nem oszlott el a frusztrációja: „Ha már zsidókkal kezd az ember, legalább ortodoxok legyenek.”²⁷ És a tirádák a Grzymałának írott levelében is folytatódtak: „A zsidók mindig zsidók maradnak, a svábok meg svábok – így igaz, de mit tegyek – muszáj üzletelnem velük.”²⁸ Az

26 CFC, 2. köt., 284.; KFC, 1. köt., 333.

27 CFC, 2. köt., 307.; KFC, 1. köt., 339.

28 CFC, 2. köt., 309.; KFC, 1. köt., 341.

antiszemita Chopin e sorokból kibontakozó képe éles kontrasztot alkot a kifinomult úriemberről alkotott közkeletű felfogásunkkal. A jelek szerint Chopin a vártnál kevésbé ódzkodott bepiszkolni a kezét a mocskos anyagiakkal, és ez magyarázza az „egyfontnyi húst” követelő, zsidó származású zeneműkiadók elleni kifakadását.²⁹

V

Sokszor és sokan jegyezték már meg különösebb alátámasztás nélkül, hogy a mallorcai epizód volt Chopin életének egyik leg-

29 Nem könnyű felgombolyítani a *Prelűdök* publikálásának minden részletét, de a végeredmény a következőképpen foglalható össze. Három különböző kiadás látott napvilágot, ami igen előnyös volt Chopin pénzügyeire nézve: Németországban (Breitkopf & Härtel, 1839), Franciaországban (Adolphe Catelin, 1839) és Angliában (Wessel, 1840). Pleyel, mint látjuk, inkább elállt mindennemű együttműködéstől, jogait pedig eladta Catelinnek – ezzel együtt a francia és az angol kiadás ajánlása is Pleyelnek szól. E szerződések összesen 2500 frank bevételt jelentettek Chopinnek, amiből már a Pleyel zongora költségeit is levontuk. A második *Balladáért* további 1000 frankot követelt, az op. 40-es *Két polonézért* 1500 frankot. Ezek és még további részletek abból a két, egyazon napon keltezett levélből derülnek ki, melyeket Chopin január 22-én küldött Pleyelnek, illetve Fontanának. CFC, 2. köt., 287–288. A német kiadást Chopin a zongorista-zeneszerző Joseph Kesslernek dedikálta, akivel Varsóban ismerkedett meg, és igen nagyra tartott. Érdemes felidéznünk, hogy Kessler szintén Chopinnek ajánlotta a maga op. 31-es *Huszonnégy prelűdjét*, amikor annak olasz kiadása (Milánó, 1835) megjelent. A közmegegyezés szerint Kessler sorozata jelentette Chopin prelűdjeinek az előzményét, hiszen – habár véletlenszerű sorrendben – ezek is felölelik az összes dúr és moll hangnemet, sőt aforisztikus jellegük is tagadhatatlan. De Kessler és Chopin kapcsolata ennél is korábbra vezethető vissza, mégpedig az előbbi 1825-ben komponált *Huszonnégy etűdjéig* (op. 20), melynek darabjai *ereszkedő* kvintkörben vonulnak végig az összes dúr és párhuzamos moll hangnemen – vagyis a Chopin-prelűdökével ellenkező modulációs irányban. Tudjuk, hogy Chopin Kessler 1829-es Varsóba költözését követően látogatta annak zenei soirée-jait, és valószínű, hogy ezeket az etűdöket is hallotta a szerző előadásában.

terméketlenebb időszak. Ám nemcsak a *Prelúdó*ket fejezte be itt, hanem még két fontos alkotást: az op. 38-as *F-dúr balladát*, amelyet új lezárással látott el, valamint az op. 40, no. 2-es *c-moll polonézt*.³⁰

A mallorcai utazás egyik megkérdőjelezhetetlenül zseniális gyümölcse az op. 39-es *cisz-moll scherzo*, amelynek utolsó simításait Chopin már azt követően végezte el, hogy visszatért a kontinensre. Chopin e művét tanítványának, Adolf Gutmann-nak dedikálta, talán a nyitóoldal erőteljes oktávpárhuzamai miatt – az ilyenfajta technikai kihívások terén Gutmann előszeretettel villogott. De a *Scherzo* egyébként is bővelkedik zenei csodákban. Bevezetése hangnemen kívüli – már-már atonálisnak mondanánk –, mintha szinte keresné a darab alaphangnemét.

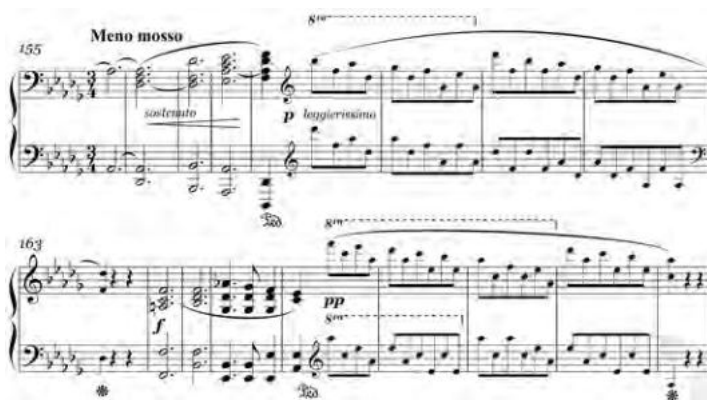


30 Az op. 40-es *A-dúr* és *c-moll polonézt* Chopin Julian Fontanának ajánlotta. A no. 1-es, *A-dúr* darab már Párizsban elkészült, és eredetileg Tytus Woyciechowski-nak volt szánva, de Chopin végül mindkét polonéz fölé Fontana nevét írta. Amikor Fontana sajtó alá rendezés végett átvette a kéziratokat, nem átalította arra kérti Chopint, hogy írja át a *c-moll* darab középrészét. Az érett Chopin alkotói életében kivételes dolog történt: elfogadta a kritikát, és elvégzett néhány módosítást. „Addig fogom változtatgatni a Polonéz második részét, amíg meg nem halok” – írta Fontanának, egyszersmind hálásan megköszönte, hogy barátja mennyi kellemetlen feladatot végez el helyette Párizsban. „Talán a tegnapi változat sem fog tetszeni, pedig úgy 80 másodpercig köszörültem rajta az agyamat.” CFC, 2. köt., 371.; KFC, 1. köt., 365.

S amikor eljön végre a megérkezés pillanata, Alan Rawsthorne zeneszerző találó hasonlatával élve ez szinte olyan hirtelen következik be, mint amikor felkapcsoljuk a villanyt.³¹



A középrész korálszerű dallama mintha szerzetesek körmenetét idézné meg, akik kántálva járnak végig egy kolostor elhagyott ke-rengőjét. A közepregiszter trónusára emelt dallam minden frázisá-nak zárlatát fentről érkező, csillogó hangzuhatag díszíti – gyémánt-por a szent paláston. A hatás emlékezetes, és magán viseli Chopin kézjegyét.



Időről időre beszűrődnek ugyanennek a kolostornak a gregorián dallamfoszlányai is, mintha valahol a távolban kinyílna egy ajtó, és meghallanánk a mögötte imádkozó szerzeteseket.

31 WFC, 69.



A Chopin szonátaiban található scherzók előképei azok a menüett- és triótételek, amelyeket Haydn, Mozart vagy Beethoven szonátáiból és szimfóniáiból ismerünk. Ám Chopin négy önálló *Scherzóját* pontosabb lenne a szonátaforma módosult alakjának tekintenünk. A „menüettet” és a „triót” elválasztó belső strukturális felosztást félresöpri, ugyanakkor olyan expozíciós és kidolgozási szakaszokat kínál fel helyette, ami a teljes szonátaformára emlékeztet. Ennek a *Scherzónak* a kódája 110 ütem hosszú – az egész mű messze leg-hosszabb része, egyben csúcspontszerű összefoglalása mindannak, ami előzőleg elhangzott. Elsődleges megkülönböztető jegye a korábbi koráltéma visszatérése, amelynek apoteózisa révén Chopin „beengedi a dicsőséget”:



Formaérzékünk fejlesztésének kiváló eszköze lehet, ha a fenti részletet (542–554. ütem) precíz metrikai egyezéssel rávetítjük a közvetlen előképére (155–167. ütem). Ezek után nem tartható az a képzet, hogy Chopin közönséges miniatürista lett volna, egyszersmind képtelen a nagyszabásúbb struktúrák kezelésére.

VI

1839 februárjának első hetére egyértelművé vált: Chopin olyan súlyos beteg, hogy még egy hideg, esőtől nyirkos hónapot nem bírna ki Mallorcán, ezért Sand tervezgetni kezdte a hazautazást. Koráb-

bi álma, hogy tartósan a szigeten maradjanak, s annak békés környezetében kivirágozzék az írásművészete, szertefoszlott. Február 12-én Chopinék nekivágtak a hajmeresztő, sártól és törmeléktől csúszós útnak, le a hegyoldalra, majd vissza Palmába. Mivel a fertőzéstől tartó falubeliektől nem tudtak kocsit kölcsönözni, Chopinnek egy nyitott, számár vontatta kétkerekű kordén – úgynevezett *birlochón* – kellett megtennie a veszedelmes utat, s a rettenetes élmény intenzív vérzéshez vezetett. Másnap a megtépázott utazók felszálltak a Palmában horgonyzó *El Mallorquin* gőzösre, és megkezdtek a tizenkét órás visszautat Barcelona felé.³² Már a hajón vol-

32 CGS, IV. köt., 475. Érdemes megemlékeznünk a Chopin legutóbbi szerzeményeinek életet adó Pleyel pianínó további sorsáról, mert a hangszer utótörténete szinte minden képzeletet felülmúl. Ötven évvel azután, hogy Chopin a valdemossai kolostorban időzött, az utókor kezdte megszipíteni életének e borzalmas epizódját. A Sand és Chopin lakhelyéül szolgáló cella híveik zarándokhelyévé vált, és a világ minden tájáról látogatták. 1917-ben Bartolomeu Ferrà Chopin-múzeumot nyitott a 2. számú cellában, amelyet ekkor még csak bérelt, de később meg is vásárolt, s amelyről azt állította, benne lakott a zeneszerző – az ott kiállított pianínóról pedig azt mondta, Chopin korabeli hangszere. Cáfolni ezt senki sem tudta, hiszen az események utolsó tanúja és szereplője is meghalt már. Az évek során turisták milliói keresték fel e múzeumot, jó pénzért beléphettek „Chopin cellájába”, benne „Chopin zongorájával”. Volt, aki csendesen tisztelgett, mások virágokat hoztak, megint mások – köztük a kor vezető koncertzongoristái is – megszólaltatták a hangszert, így csatlakozva az utókort Chopinrel összekötő aranyfonálhoz. Ma már tudjuk, hogy nemcsak rossz helyen jártak, de ráadásul faragott bálványt is imádtak. 2011-ben a palmai kereskedelmi törvényszék egyik bírója a zongoráról és a celláról is megállapította, hogy semmi közük Chopinhez, s minden ezzel ellentétes híresztelést „csalásnak” ítélte. Az ítélet egyik pontja valósággal megrengette a hitetlenkedő zenei világot. A 2. számú cellában kiállított hangszert a spanyol Oliver y Suau cég építette, még hozzá legkorábban az 1850-es években, tehát jóval Chopin halála után. No, de ki perelte be a múzeumot, és miért?

Órákkal azelőtt, hogy kihajóztak volna Palmából, Sandnak sikerült csinos summáért, 1200 frankért eladnia a Pleyelt a bankár Bazile Canutnak, s ezzel leróhatták a Camille Pleyel felé fennálló

tak, amikor kellemetlen meglepetés érte őket. Senki sem szólt előre, hogy a hajó rendszeresen szállít száz vagy annál is több sertést a szigetről a szárazföldre, mivel pedig az élő állatoknak szabad levegőre volt szükségük, akadálytalanul szaladgálhattak a fedélzeten. A sertés volt Mallorca első számú kiviteli cikke, és amikor Barcelona felé tartott, az *El Mallorquin* elsőbbséget biztosított a jószágoknak még az emberekkel szemben is. A kapitány, Gabriel Medina kötelezte

tartozást. A hangszer később az iparmágnás Gabriel Quetglas Amengual tulajdonába került, aki egyúttal a 4. számú cellát is birtokolta Valldemossában. A hangszer eredetiségét már ekkor bizonyos kétely övezte, s nem is ok nélkül. Háromnemzedéknyi idő telt el közben, és a dokumentáció egyre hézagossábnak tűnt. Édouard Ganche Valldemossába utazott, hogy azonosítsa Chopin celláját és megállapítsa a zongora eredetiségét. Alapos vizsgálatokat követően kijelentette, hogy a Quetglas család tulajdonában álló hangszer megegyezik azzal, amelyet Pleyel küldött Chopinnek (a sorozatszám – 6668 – a Pleyel gyár lajstromában is szerepel). Kutatásának eredményét Ganche a *La Pologne* 1932. június–júliusi számában publikálta. Gabriel Quetglas Amengual még ugyanebben az évben létrehozta a maga Chopin-múzeumát, s ezzel konkurenciát teremtett a Ferrà családnak. A két família évekig vívott elkeseredett harcot egymással, ám a turisták tömegei továbbra is a Ferrà család által kiállított hangszerhez zárandokoltak inkább, részben talán a kiváló marketingnek, részben az ő múzeumukat gazdagító lenyűgöző kéziratgyűjteménynek köszönhetően. 2010-re, a Chopin-bicentenárium évére azonban a Quetglas családnál is betelt a pohár, és bíróságra vitték az ügyet. A per levezetésére Catalina Munart, a Palma Második Kereskedelmi Törvényszék bíróját jelölték ki, aki felkereste a kolostort, és helyszíni vizsgálatot végzett. Számos dokumentumot tanulmányozott át, többek között George Sand levélváltását a cella és bútorzatának bérletével kapcsolatban, valamint Maurice Sand néhány rajzát is, amelyek csak Chopin lakrészében készülhettek, mert az annak ablakából látható panorámát örököítették meg. Munar bírónő arra a következtetésre jutott, hogy a Quetglas család tulajdonában álló 4. számú cella volt Chopiné. Egyúttal hamisítványnak minősítette a 2. számú cellában kiállított hangszert, amelyet a világ mindaddig a *Prelűdök* és a *cisz-moll scherzo* születése tanújának vélt s ekként csodált – ahogy fogalmazott: „alantas gyártmányú, gyöngé mallorcai zongora”, amelyen

Sandot és Chopint, hogy a fedélzet alatti kabinjukban maradjanak, ahol fullasztó volt a levegő. A bűz elviselhetetlenné vált, és Chopin nem tudott elaludni. Sand naturalista szavai szerint „több tálnyi vért köpött”, és a nő rettentően megrémült ettől. Éjfél tájban, mint írja, ostorcsapások zajára riadtak fel, amint a legénység folyamatos mozgásra próbálta sarkallni az állatokat. A közhiedelem szerint így lehetett elejét venni a sertések tengeribetegségének, ami tovább rontott volna a fedélzeti higiénian.³³ Az utasok még akkor sem jöhettek ki a kabinjukból, amikor a hajó lehorgonyzott Barcelona sekély vizeiben – előbb a sertéseket terelték le a hullámokon hanykolódó járműről, a szállításukra odarendelt kishajókra. Csak miután ezek az „urak” – ahogy Sand gúnyosan nevezte őket – elhagyták a gőzöst, akkor léphettek az emberek a szárazföldre. Az utasok a kapitánnyal is szóváltásba kerültek, mert ragaszkodott hozzá, hogy az ágyat, amelyen Chopin aludt, el kell tüzelni, amiért a bútor értékének kétszeresét számolta fel Sandnak. Mialatt ezen alkudoztak, Sand egy garast meg egy üzenetet dobott egy arra járó halásznak, és arra kérte, hogy evezzen oda a *Méléagre* nevű francia brigghoz, amelyet Sand véletlenül pillantott meg a kikötőben. A hadihajó kapitánya igen lovagiasan maga sietett Sand elé, átvitte a kis csapatot a hajójára, és a hajóorvos azonmód meg is vizsgálta Chopint, elállította a vérzését, és Sand szavaival élve „újjáélesztette őt”.³⁴

a zeneszerző sosem játszott. (Az ítélet teljes szövege megtekinthető a palmai kereskedelmi törvényszék bírósági ítéleteinek jegyzékében, 00023/2011. január 31. nyilvántartási szám alatt. A Ferrà család fellebbezett a végzés semmissé tétele érdekében, ám az elsőfokú ítéletet a palmai fellebbviteli bíróság három bírása 00332/2011. október 19-i végzésében helybenhagyta.) Ha bármiféle tanulságot levonhatunk ebből a gyászos történetből, akkor az az, hogy sokszor jobb két kézzel ragaszkodnunk a pénzünkhöz, mint hogy elhamarkodottan meg akarjuk vásárolni egy nagy lángelme kézzelfogható közelségét és ezáltal tévútra lépünk.

- 33 SHM, 26. Robert Graves Sand ezen állításával is vitába száll, és azt mondja, hogy a nő valójában a hajónak csapódó hullámok csattanásait hallotta, miután megkerülték a sziget déli hegyfokát.
- 34 A Chopint „újjáélesztő” sebészt Jacques-Hubert Costának hívták. Chopin három mallorcai kezelőorvosának neve nem maradt ránk.

Továbbindulásuk előtt néhány napot még Barcelonában töltöttek, bejárták a vidéket, sőt Arenys de Mar halászfalujába is ellátogattak, és a kirándulásoktól Chopin lassacskán új erőre kapott. Február 21-én aztán végre felszállhattak a *Le Phénicien* nevű pompás francia gőzhajóra, amely Marseille-be tartott. Amikor a fedélzetére léptek, Sand és gyermekei felkiáltottak: „Vive la France!” Barcelonából a Lyoni-öblöt szeltek keresztül, s a harminchat órás út során a hajót félelmetesen dobálták a hullámok. Végül február 25-én kötöttek ki Marseille-ben, és Sand haladéktalanul kapcsolatba lépett Marliani orvos barátjával, Dr. François Cauvière-rel, aki megvizsgálta Chopint, és elsőrangú ellátást biztosított neki. Cauvière megállapította, hogy Chopin állapota kritikus, és néhány napig saját, rue de Rome 71. alatti lakásában látta vendégül. Ahogy enyhült az időjárás, és hatni kezdett Cauvière tejben gazdag étrendje, Chopin egészsége oly mértékben javult, hogy Sand a következő sorokat írhatta Charlotte Marlianinak: „Sokkal, sokkal jobban van. [...] Már nem köp vért, jól alszik, keveset köhög, és mindenekelőtt Franciaországban van! Olyan ágyban alhat, melyet nem kell elégetnünk miatta. Senki sem húzódik el tőle, amikor a kezét nyújtja.”³⁵

VII

A Chopin és Sand által Mallorcán átélt megrázó események nem hagyták nyugodni a nő fantáziáját. Egyetlen módot tudott, hogy megszabaduljon az emléküktől: kiírta magából és az egész világ elé tárta őket. Jóllehet a megpróbáltatások java részét csak magának köszönhette, a felelősséget nem volt hajlandó vállalni értük. *Egy tél Mallorcán (Un hiver à Majorque)* című könyve az első oldaltól az utolsóig a mallorcaiakat hibáztatja mindenért. Tízhetes otttartózkodásukra visszatekintve Sand ezt írta: „Még egy hónap, és Spanyolországban halunk meg, Chopin meg én, ő a melankóliától és undortól, én a méregtől és felháborodástól. A szívem legérzékenyebb pontján sértettek meg, tükkel szurkáltak egy szenvedő lényt a tulajdon szemeim előtt, sosem bocsátom ezt meg nekik, és

35 CGS, IV. köt., 578.

ha róluik írok, epével teszem.”³⁶ Bizony, nem is fogta vissza magát, amikor tintába mártotta a tollát, hogy elégtételt vegyen ezen az „ostoba, tolvaj és bigott” népségen. A szöveg első változatát Sand Nohant-ban írta meg a hazatérést követő első hónapokban. Itt a sziget százhatvanezer lakóját gyáva, képmutató zsebtolvajok bandájaként jellemzi, többek között indiai majmokhoz, polinéz vademberekhez hasonlítja őket. Arra is célozgat, hogy a falubeliek többségét hajdan a valldemossai szerzetesek nemzették, a helyi nőket kihasználva: „Lehet, hogy a csuhások alig húsz éve hagytak fel az otthon magánéletébe való beférkőzéssel?” – tette fel a gonoszkodó kérdést (amelyre tudni is vélte a választ), látván a szigetlakók ifjabb nemzedékének feltűnően hasonló fiziognómiáját. Nem tudni, hogy a készülőfélben lévő sirámokat megmutatta-e Chopinnek. Amikor azonban a szöveg 1841 januárjáról folytatásokban megjelent a *Revue des deux mondes* hasábjain, a férfi bizonyára elolvasta, és megkönnyebbüléssel nyugtázhatta, hogy az ő neve sehol sem szerepel – habár bizalmas barátainak köre pontosan tudhatta, hogy merre járt, és kivel.³⁷

36 CGS, IV. köt., 577.

37 Chopin neve a könyv különböző kiadásaiban sem bukkan fel, melyek közül az első a párizsi Hippolyte Souverain cégének gondozásában látott napvilágot, 1842-ben. Sand a legközelebb akkor merészkedik társa leleplezéséhez, amikor különféle homályos jellemzésekkel utal Chopinre: „Egyikünk megbetegedett. Nagyon törékeny alkat, és komoly gégeirritáció lett úrrá rajta.” SHM, 46. Nem nehéz rájönnünk, hogy Sand miért burkolta Chopint a névtelenség mégoly vékony fátylába. Emlékezhetünk, hogy azért utaztak Mallorcára, hogy elrejtsek intim viszonyukat az előkelő társaság elől, ám eközben Chopin varsói családját is meg akarták kímélni a csúnya véget érő „mézeshetek” kínos részleteitől. Sand nem azért írta meg az *Un hiver à Majorque*-t, hogy legújabb tróféájával kérkedjen, hanem hogy bosszút álljon a mallorcaiakon. Ebbéli vállalkozásával azonban túl nagy fába vágta a fejszét. Kevésbé ismert az „A Jorge Sand. Vindicación” („George Sandnak. Védőirat”) című mű, amelynek szerzője, a régóta Mallorcán élő entellektüel, Don José Quadrado tételesen cáfolta az *Egy tél Mallorcán* állításait a *La Palma* nevű történelmi és irodalmi hetilap 1841. május 5-i számában. A tanulmány már csak azért is számot